

GAZİANTEP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Journal homepage: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/jss>

Araştırma Makalesi • Research Article

DOI: 10.21547/jss.1663206

Husserl'in Fenomenolojisinde Bilinç ve Fenomen Kavramları

The Concepts of Consciousness and Phenomenon in Husserl's Phenomenology

Aslı ÜNER KAYA^{a*}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Gümüşhane / TÜRKİYE
ORCID: 0000-0002-0756-0970

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 22 Mart 2025

Kabul tarihi: 1 Eylül 2025

Anahtar Kelimeler:

Fenomen,
Bilinç,
Husserl,
Fenomenoloji,
Öz.

ÖZ

Felsefenin neredeyse tüm disiplinlerine katkı sağlayan ve fenomenolojinin kurucusu olarak kabul edilen Husserl 20. yüzyılın en etkili filozoflarından biridir. Husserl'in yegâne amacı felsefeyi kesin bir bilim haline getirmektir. Ona göre, deneyime dayanan tüm bilimler felsefe aracılığıyla temellendirilebilir. Her disiplinin yöneldiği kendine ait bir fenomen alanı vardır. Felsefe bu fenomenleri belirli bir ontoloji çerçevesinde inceleyerek bilimlerin ontolojik olarak temellendirilmesini sağlar. Her disiplinle geçerli olmak üzere, dış dünyadaki varlıklarla deneyimlerimiz vasıtasıyla ilişki kurarız ve bunu sağlayan şey bilinçtir. Husserl bilinç ve varlıklar arasındaki ilişkinin temellerini sorgulamamızı sağlayacak bir bilgi eleştirisine ihtiyacımızın olduğunu söyler ve bu eleştiriyi ancak fenomenoloji vasıtasıyla yapabileceğimizi düşünür. Husserl'e göre fenomenler özlerini ifşa ederler ve bu özler saf bilinçte kurulur. Dünya olumsal ve görelî bir yapıya sahip iken temel özelliği yönelimsellik olan saf bilinç zorunlu ve mutlak bir oluşa sahiptir. Varlıkların bilinç olmadan var olmalarına olanak yoktur. Bilinç ise yapısı gereği olmamazlık edemez. Saf bilinç bu noktada Husserl fenomenolojisinin araştırma alanını oluşturur. Bu yazıda Husserl fenomenolojisinin kilit kavramlarından olan fenomen ve bilinç kavramları üzerinde durulacaktır. Husserl'in Kartezyen felsefeden ilham alarak geliştirdiği bilinç anlayışı, günümüzde bilişsel bilim ve felsefe arasında köprü vazifesi gören nörofenomenolojinin doğmasına zemin hazırlamıştır. Fenomen kavramı da 20. yüzyılın başlarından itibaren felsefede önemli bir kırılma noktası olmuş ve çağdaş dönemde birçok düşünür tarafından benimsenmiş, eleştirilmiş ya da yeniden yorumlanmıştır. Bu makalenin amacı, daha çok betimleyici bir yaklaşım benimseyerek, Husserl fenomenolojisini günümüzde de etkisini sürdüren bilinç ve fenomen kavramları ile bu kavramlar arasındaki ilişki ekseninde değerlendirmektir.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: March 22, 2025

Accepted: September 1, 2025

Keywords:

Phenomenon,
Consciousness,
Husserl,
Phenomenology,
Essence.

ABSTRACT

Husserl, who contributed to almost all disciplines of philosophy and is considered the founder of phenomenology, is one of the most effective thinkers of the 20th century. Husserl's unique aim is to make philosophy a precise science. According to him, all sciences based on experience can be founded through philosophy. Each discipline has its own field of phenomena that it focuses on. Philosophy provides the ontological foundation of sciences by examining these phenomena within the framework of a certain ontology. As is true in every discipline, we establish relationships with entities in the external world through our experiences, and consciousness is what enables this. Husserl says that we need a critique of knowledge that will enable us to question the foundations of the relationship between consciousness and beings, and he thinks that we can only make this critique through phenomenology. According to Husserl, phenomena reveal their essences and these essences are established in pure consciousness. While the world has a contingent and relative structure, pure consciousness, whose basic feature is intentionality, has a necessary and absolute existence. It is not possible for beings to exist without consciousness. Consciousness, by its very nature, cannot not exist. At this point, pure consciousness constitutes the field of research of Husserl's phenomenology. This article will focus on the concepts of phenomenon and consciousness, key concepts in Husserl's phenomenology. Husserl's understanding of consciousness, inspired by Cartesian philosophy, paved the way for the emergence of neurophenomenology, which today serves as a bridge between cognitive science and philosophy. The concept of phenomenon has been a significant turning point in philosophy since the early 20th century and has been adopted, criticized, or reinterpreted by many contemporary thinkers. The aim of this article is to evaluate Husserl's phenomenology in terms of the concepts of consciousness and phenomenon, which continue to be influential today, and the relationship between these concepts, by adopting a rather descriptive approach.

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: asliuner@hotmail.com

EXTENDED ABSTRACT

Phenomenology emerges as a movement that left its mark on the 20th century. It is possible to see the influence of this movement clearly in Sartre's existential philosophy, Nikolai Hartman's ethics, Max Scheler's philosophical anthropology and Heidegger's philosophy of ontology. Phenomenology is closely related to the way of thinking of the period in which it emerged, and for this reason, understanding the tradition of opinion that was effective in the late 19th and early 20th centuries is important in understanding phenomenology. In the 19th century, philosophy, forgetting that it was the basis of science, began to deal with philosophical systems and methodological problems related to them, instead of being concerned with problems related to humanity and the world. The reason for this situation is that philosophy remained in the shadow of the natural sciences, which achieved significant successes in that period. This negative atmosphere has led to the emergence of some problems in the historical development of philosophy. In this century, philosophy has divided into two branches: on the one hand, scientism and positivism, which continued the Enlightenment's tendency to exclude religion and metaphysics, and on the other hand, the continental philosophical tradition, which developed as a reaction to the strict rationalism of the Enlightenment.

Positivism, which is the source of analytical philosophy, is an approach that attempts to address the world and humanity by reducing them to a purely physical entity. According to Edmund Husserl, this situation is an indication of a crisis experienced by humanity rather than a crisis of science and philosophy. In fact, the sole purpose of positivism is to achieve scientific objectivity and to create a tradition of thought that is content with the information we obtain from our senses and rejects self-knowledge. Phenomenology emerged at this point as a reaction to the 19th century philosophy that did not accept essence knowledge. Husserl introduces phenomenology as a science that examines the essence of consciousness. The main themes and characterization of this science were discussed in detail by Husserl and his successors, and these discussions continue today. Husserl's starting point is the desire to reach absolute knowledge, and according to him, this goal can only be achieved through phenomenology. Phenomenology attempts to show the existence of an essence that philosophy will specifically question. In *Philosophy as an Exact Science*, Husserl recommended that philosophy should start from things, not from philosophies, and turn to phenomena. Husserl wanted to show what the real subject of philosophy should be when he said, "We should start from phenomena, not from existing philosophies or their criticism, but rather we should turn to phenomena and things" (1995, s. 12). Thus, it can be said that Husserl's contribution to contemporary philosophy is his views on the field of research and independence of philosophy.

Husserl's phenomenology has a central role in 20th century philosophy and is one of the leading philosophical approaches that has survived against the dominant view of positivism in this century. Husserl's aim is to make a critique of knowledge that will provide a better understanding of the relationship between things and consciousness in both science and philosophy, and in this way to establish the science of consciousness. In *Philosophy as an Exact Science*, Husserl opposed the naturalization of consciousness and wanted to establish phenomenology as a transcendental science rather than a direct science. Phenomenology means the study of phenomena- things that appear to consciousness. According to Husserl, phenomenology is the science of the essence of consciousness. At this point Husserl sets out to answer the question 'what is the essence of consciousness?' Having an experience is the most basic indication that we are conscious. Our conscious experiences have a first-person ontology in the sense that they are only directly accessible to the subject experiencing them. Every conscious experience is about something, represents something, or is directed toward something. As such, intentionality has been accepted as the hallmark of mentality. The theory of intentionality, which he developed by his teacher Brentano, is at the center of Husserl's phenomenology. In this sense, phenomenology appears as a new science of consciousness and its intentionality. In his work *Logical Investigations* (1900-1901), Husserl states that the most fundamental feature of consciousness is intentionality. In the period leading up to his work *Ideas I*, written in 1913, he elaborated his theory of intentionality and developed a method to establish the science of phenomenology. The first step of his method is epoché, or bracketing. The bracketing step allows me to direct my attention from the objects of consciousness to my consciousness of these objects. In this way, I direct my attention to objects in the world in my consciousness while maintaining my intentional relationship with the external world, and the object is thus 'constituted' in consciousness. Finally, I offer a phenomenological description of my experiences as I experienced them. These descriptions express the meaning or content of the experience. At this point, it does not matter whether the object actually exists in the external world or not, the description is limited to the experience itself. Thus, Husserl tried to present a transcendental phenomenology with a detailed explanation of intentionality and the establishment of objects in consciousness.

Giriş

Fenomenoloji, 20. yüzyılda çağa damgasını vuran bir hareket olarak karşımıza çıkar. Sartre'ın varoluşçu felsefesi, Nikolai Hartman'ın etiği, Max Scheler'in felsefi antropolojisi ve Heidegger'in varlık felsefesinde bu hareketin etkisini açıkça görmek mümkündür. Fenomenoloji ortaya çıktığı dönemin düşünce tarzıyla yakından ilgilidir ve bu sebeple 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında etkili olan düşünce geleneğini anlamak fenomenolojiyi anlamak açısından önem arz eder. 19. yüzyılda felsefe, bilimlerin temeli olduğunu unutarak, insana ve dünyaya ait problemlerle meşgul olmak yerine, felsefe sistemleri ve bunlara dair yöntem sorunlarıyla ilgilenmeye başlamıştır. Bu durumun sebebi, felsefenin söz konusu dönemde önemli başarılarla imza atan doğa bilimlerinin gölgesinde kalmış olmasıdır. Bu olumsuz atmosfer felsefenin tarihsel gelişiminde birtakım sorunların baş göstermesine yol açmıştır. Bu yüzyılda felsefe, bir yanda Aydınlanmanın dini ve metafiziği dışlama eğilimini devam ettiren bilimcilik ve pozitivism, diğer yanda ise Aydınlanmanın katı akılcılığına bir tepki olarak gelişen kıta felsefesi geleneği olmak üzere iki kola ayrılmıştır.

19. yüzyılda etkisini gösteren pozitivism 20. yüzyılda mantıkçı pozitivism ve analitik felsefe geleneği olarak varlığını devam ettirmiştir. 20. yüzyılın önemli bir kısmında ise İngiltere, Amerika ve İskandinav ülkelerinde yaygın olarak savunulan analitik felsefe geleneğinin çözümleyici yapısına karşı gelişen eleştirel bir tutum dikkat çeker. Bu eleştiriler yoğun olarak Almanya ve Fransa'da ortaya çıkan Kıta Avrupa felsefe geleneği tarafından yapılmıştır. Kıta felsefesi insanı yalnızca rasyonel bir varlık olarak ele almayarak onun estetik, sezgisel ve rasyonel olmayan yönlerine de vurgu yapmış ve buradan hareketle analitik felsefenin özne anlayışını eleştirmiştir (Küçüklap & Cevzici, 2019, s. 183-184). Kıta felsefe geleneğinin, analitik felsefeye yönelttiği en kuşatıcı ve güçlü eleştiri bilimcilik ve pozitivism ekseninde gerçekleşmiştir. Bilimcilik üç temel kabule dayanır: Birincisi, dini ve metafizik unsurları elimine etme girişimi; ikincisi, insanın her alanda nesnel bilgiye ulaşabileceği yönündeki inanç; üçüncüsü ise insan aklının amacının doğa bilimlerinde cisimleşen yöntem anlayışını kullanmak olduğu kabulüdür (Cevzici, 2022, s. 587). Kıta felsefesi geleneğine mensup filozoflar bu kabullerden yola çıkan bilimciliğin yıkıcı kültürel ve ahlaki etkilerine dikkat çekmek istemiştir. Bir disiplin olarak fenomenoloji, 20. yüzyıl boyunca bu geleneğin merkezinde yer almış ve analitik felsefe geleneğiyle mutlak bir karşıtlık halinde olmuştur. Hatta fenomenolojinin, analitik felsefenin temelinde bulunan natüralist, bilimsel ve pozitivist düşünce anlayışına bir tepki olarak doğduğu da söylenebilir (Cevzici, 2022, s. 590).

Aralarında birçok fark bulunsa da analitik felsefe ve fenomenoloji en temelde zihin ve deneyim kavrayışları açısından ayrılırlar. Kaynağını İngiliz deneyimciliğinde bulan ve Hume'a yakın bir konumda yer alan analitik felsefecilere göre zihnin veya bilincin doğrudan, dolaylı olarak bildiği şeyler yalnızca izlenimler ve zihin halleridir. Onlara göre zihin tamamen şeffaf bir yapıdadır ve bu felsefecilerin asıl ilgileri zihnin objeleri veya konu aldığı nesnelerdir. Fenomenoloji geleneğine mensup filozoflara göre ise zihin veya bilinç felsefi araştırmanın esas konusu olmalıdır. Analitik felsefeciler fiziğin açıklamaya çalıştığı dış dünya ile insanın algısal dünyası arasında bir kopukluk olduğunu ve bu kopukluğun ancak dile ilişkin bir mantıksal analiz yoluyla giderilebileceğini düşünürler. Fenomenologlar ise tam tersine kendi felsefelerini 'yaşama dünyası' adıyla da ifade ettikleri deneyim dünyasına dayandırmışlardır (Cevzici, 2022, s. 590-592).

Analitik felsefenin kaynağını oluşturan pozitivism, dünyayı ve insanlığı tamamen fiziksel bir varlığa indirgeyerek ele almaya çalışan bir anlayıştır. Edmund Husserl'e göre bu durum bilimin ve felsefenin içinde bulunduğu krizden çok, insanlığın yaşadığı bir krizin göstergesidir. Aslında pozitivismin yegâne amacı bilimsel nesnellığe ulaşmak ve duyularımızdan elde ettiğimiz bilgilerle yetinen ve öz bilgisini reddeden bir düşünce geleneği

oluşturmaktır. Fenomenoloji tam da bu noktada öz bilgisini reddeden pozitivizme karşı ortaya çıkmış bir yaklaşımdır. Husserl fenomenolojiyi bilincin özünü inceleyen bir bilim olarak tanıtır. Bu bilimin ana temaları ve karakterizasyonu Husserl ve halefleri tarafından detaylı olarak tartışılmıştır ve bu tartışmalar günümüzde de devam etmektedir. Husserl'in çıkış noktası mutlak bilgiye ulaşma isteğidir ve ona göre bu amaca yalnızca fenomenoloji ile ulaşılabilir. Fenomenoloji, felsefenin özel olarak sorgulayacağı bir öz alanının varlığını göstermeye çalışır. Husserl, *Kesin Bir Bilim Olarak Felsefe*' de, felsefenin felsefelerden değil, şeylerden hareket etmesini, fenomenlere dönmesini salık vermiştir. Husserl, "var olan felsefelerden ya da onların eleştirisinden değil, fenomenlerden hareket etmeli, fenomenlere, şeylere dönmeli" (Husserl, 1995, s. 12) derken felsefenin asıl konusunun ne olması gerektiğini göstermek istemiştir. Böylece Husserl'in çağdaş felsefeye yaptığı katkının, felsefenin araştırma alanına ve bağımsızlığına ilişkin görüşleri olduğu söylenebilir.

Husserl'in Fenomenolojisi

Fenomenoloji anlayışının temel özellikleri, Husserl'in yaptığı bilim sınıflamasıyla yakından ilgilidir. Husserl bilimleri olgu ve öz bilimleri olmak üzere ikiye ayırır. Olgu bilimleri fizik, kimya, biyoloji ve psikoloji gibi, deneysel yöntemlerle işleyen bilimlerdir. Öz bilimleri ise içerikli öz bilimleri ve soyut öz bilimleri olmak üzere kendi içinde ikiye ayrılır. Soyut öz bilimleri mantık ve matematiktir. İçerikli öz bilimleri ise geometri ve fenomenolojidir. Aynı kategoride olmalarına rağmen geometri ile fenomenoloji arasında yapısal bir fark bulunur. Geometri aksiyomlardan yola çıkan çıkarımsal ve teorik bir bilimken, fenomenoloji tikel olaylar yerine, genel olan özleri betimlemeye çalışan (deskriptif) bir bilimdir. Husserl'e göre, adı ve yöntemi ne olursa olsun bütün bilimlerin temelinde fenomenoloji vardır. Çünkü her bilimin kendine ait bir ontolojisi yani öz ontolojisi bulunur. Her deneysel ya da duyuşsal bilim bu ontolojiye dayanır. Fenomenoloji deneysel bilimlerin dolaylı olarak temelini oluştururken, felsefe, mantık ve psikoloji gibi alanlara doğrudan bir temel teşkil eder.

Husserl'in yegâne amacı felsefeyi kesin bir bilim haline getirmektir. *Kesin Bir Bilim Olarak Felsefe* (1911) adlı eserinin hemen ilk cümlelerinde Husserl bu amaçla ilgili şunları söyler:

Felsefe, başlangıcından beri, kendisinin en yüksek teorik sorulara yanıt verebilecek ve etik-dinsel yönden saf akıl normlarına göre düzenlenmiş bir hayatı olanaklı kılacak bir bilgi olduğunu savunur. (...) Fakat felsefe, gelişmesinin hiçbir çağında kesin bir bilim olma savına yeterli olamamıştır. (Husserl, 1995, s. 33)

Husserl'e göre felsefenin henüz kesin bir bilim olamamasının sebebi nesnel geçerliliğe sahip bilgiler sunamamasıdır. Kant'ın 'felsefe değil, felsefe yapmak öğretilir' sözünü de bunun açık bir kanıtı olarak görür (Husserl, 1995, s. 34). Nesnel bilgiye ulaşmayı bilim olmanın gerekli koşullarından biri olarak kabul eden Husserl'e göre, bu amaç doğrultusunda felsefenin yeniden yapılandırılması şarttır. İnsanı ve kültürü ilgilendiren en yüksek amaç felsefe disiplininin kesin bir alan haline gelmesidir (Husserl, 1995, s. 37). Matematiksel modeli kullanarak dünya hakkında bilgiler sunan doğa bilimleri, tartışılmayacak kadar gerçektirler ve bilim statüsünü hak ederler. Ancak, dikkatli incelendiğinde doğa bilimlerinin de birtakım eksikliklerinin olduğu hemen anlaşılacaktır. Bu eksiklikleri saptamak ve gidermek için söz konusu bilimlerin temellerini ve kullandıkları yöntemi eleştirel olarak değerlendirmek gerekir. Bu değerlendirmede ancak, bilen özneye yani bilince geri giderek gerçekleştirilebilir. Eksiklerinin giderilmesi için doğa bilimlerinin sunduğu bilginin temellerinin incelenmesi ve bunun için de bilincin analiz edilmesi gerekir. Bu yüzden en temel bilim aslında bilincin fenomenolojisi.

Bilinç fenomenolojisinin ilk adımı her türlü hazır bilgiyi bir yana bıraktığımız, onları paranteze aldığımız *epokhe*, diğer bir adıyla da fenomenolojik indirgemedir.

Epokhe yargının askıya alınmasıdır: Grekçe *epekhein*, askıya almak, imtina etmek ve paranteze almak anlamına gelmektedir. Hususi anlamda fenomenolojik *epokhe*, dünyanın varlığına dair yargının ne olumlamak ne de yadsımak suretiyle askıya alınmasıdır. (Lewis & Staehler, 2020, s. 31).

Husserl'e göre fenomenler alanına ulaşmak için fenomenolojik indirgeme uygulanmalıdır. İndirgeme böylece fenomenolojik yöntemin ilk basamağıdır. Ancak, fenomenolojik yöntemde öze ulaşmak için birden fazla indirgeme uygulamamız gerekir. *Epokhe* bir indirgeme türüdür ve fenomenolojik indirgemeye karşılık gelir. Husserl saf bilincin yapısını ancak *epokhe* ile açığa çıkarabileceğimizi söyler (Beyer, 2022).

Husserl *epokhe*'yi uygulamaya geçmeden önce günlük yaşantımızda sorgusuz sualsiz kabul ettiğimiz, aynı zamanda doğa bilimleri tarafından da varsayılan bir takım metafizik ve epistemolojik varsayımlar ile bu araştırmayı hak ettiği titizlikte yürütemeyeceğimizi belirtir. (Zahavi, 2022, s. 77). Sözünü ettiği epistemolojik ve metafizik varsayımların başında zihinden, deneyimden ve teoriden bağımsız bir gerçekliğin var olduğuna dair duyduğumuz inanç gelir. Bu 'olduğumuz yere' yani 'kendimizi her daim içinde bulduğumuz konuma' karşılık gelir ve Husserl bu duruma *doğal tavır* adını verir. *Doğal tavır* felsefi incelemenin konusu olmadan önce dünyaya karşı olan tutumumuzu ifade etmek için başvurduğumuz ve sağduyu (commonsense) olarak da ifade edebileceğimiz bir terimdir (Lewis & Staehler, 2020, s. 27-28). Ancak, söz konusu realist varsayımlar ne kadar açık ve güvenilir görünürse görünsün felsefi olarak kabul edilebilir değildir. Husserl'e göre, eleştirel olmak ve dogmatizme düşmemek adına metafizik ve epistemik önyargılardan uzak durmak elzemdir. Doğal olandan felsefi ya da fenomenolojik tavra geçiş doğal tavır sayesinde sahip olduğumuz yargıları paranteze almayı gerektirir. *Epokhe* tam da bu noktada devreye girer. *Epokhe* sayesinde doğal, realist tavrımızı koruruz ancak onun geçerliliğini paranteze alırız. *Epokhe* gerçekliğin reddi ya da dışlanması değildir; bilakis dogmatik tavrımızı askıya alarak, nötr bir şekilde ve dolaysız olarak, görüldüğü şekliyle nesneye odaklanmamıza yardımcı olan bir süreçtir (Zahavi, 2022, s. 78).

Epokhe'nin ilk adımı şüphe'dir. Husserl'de görülen şüphe, Antik Yunan'da karşımıza çıkan *Pyrrhoncu şüpheciliğe*¹ benzeyen ancak onunla birebir aynı olmayan bir türdür. "*Epokhe*, hususi bir şüphe türüdür; dünyanın varlığını verili olarak almaktan imtina eder." (Lewis & Staehler, 2020, s. 32). Bu yeni şüphecilik kendi deneyimlerimiz dışında sahip olduğumuz herhangi bir bilginin reddi anlamına gelmez daha ziyade agnostik bir tavır benimseyerek, yöneldiğimiz nesne hakkında sahip olduğumuz her türlü yargıyı paranteze almayı gerektirir. Paranteze almak, örneğin 'dış dünyanın gerçekte olup olmadığını nereden biliyoruz?' gibi bir soru karşısında Descartes'ta olduğu gibi dünyanın varlığının açıkça yadsınması değildir. Dünya ve nesneler hakkındaki önyargılarımız paranteze alınarak işlenmemiş bir halde ele alınır. Husserl sözünü ettiği şüphecilik tavrın Descartes'ın metodik şüphesinden hangi yönleriyle ayrıldığını şu sözleriyle göstermeye çalışır:

¹ Pyrrhon'un (M.Ö. 365/60- 275/70) adını taşıyan bir şüphecilik türüdür. Pyrrhon herhangi bir eser kaleme almamıştır onun hakkında bildiğimiz şeyler Timon'un (M.Ö. 352/20- 235/30) yazıları aracılığıyla günümüze kadar ulaşmıştır. Bu şüphecilik türü felsefi, bilimsel veya teorik konularda hiçbir inanca sahip olmamak anlamına gelir. Modern şüphecilik bilginin olasılığını sorgularken Pyrrhoncu şüphecilik inancın rasyonalitesini sorgular. Pyrrhoncu şüpheciler her argüman için eşit ve karşıt bir argüman bulma becerisine sahiptir. Bu becerinin kullanımı şüpheciler tarafından ele alınan herhangi bir konuda yargının askıya alınmasını ve en sonunda dinginliği getirecektir. Kısacası Pyrrhoncu şüpheciliğin nihai amacı dinginliğe ulaşmaktır (Ayrıntılı bilgi için; Vogt, K. (2022). 'Ancient Skepticism', The Stanford Encyclopedia of Philosophy).

Descartes'ta bu kısım o kadar baskındır ki, evrensel olarak şüphe etme girişiminin aslında evrensel olarak olumsuzlama girişimi olduğu söylenebilir. Burada bu kısmı göz ardı ediyoruz; şüphe etme girişiminin analitik olarak ayırt edilebilir her bileşeniyle ilgilenmiyoruz ve dolayısıyla onun kesin ve tam anlamıyla yeterli analiziyle de ilgilenmiyoruz. Sadece, şüphe etme girişimiyle sınırlı olmasa da, analiz edilmesi özellikle kolay olan ve aksine, başka kombinasyonlarda ve eşit derecede iyi bir şekilde tek başına da ortaya çıkabilen "parantez içine alma" veya "dışlama" olgusunu seçiyoruz. (Husserl, 1983, s. 59).

Husserl her türlü hazır bilgiden vazgeçerek “şeylere” dönme ilkesine *ön yargısızlık ilkesi* adını verir. Parantez içine almanın asıl amacı, mutlak bilgiye ulaşmaktan ziyade, bilincin bakışının kendine dönmesini sağlamaktır. Husserl dünyayı ve diğer hazır bilgileri askıya alarak, hakikatin üstünü örten örtüyü kaldırmak ister. Bu da ancak bilincin kendine dönmesiyle sağlanabilecektir (Lyotard, 2007, s. 26-30). Husserl bu noktada transendental indirgemenin söz eder. Transendental indirgeme, fenomenolojik indirgeme olarak bilinen *epokhe*’den farklıdır. *Epokhe* ‘paranteze alma’ ya da ‘doğal tavrımızı askıya almaya’ işaret ederken transendental indirgeme ‘dikkatimizi fenomenlerin bilincimize görünme şekline yönlendirmemizi’ söyler (Lewis & Staehler, 2020, s. 33). “Husserl paranteze almayı gerçekleştirirken amacımızın ‘yeni bir varlık alanı ... elde etmek’ yani ‘saf deneyimler’ alanı ‘saf bilinç’ onun saf ‘bilinç korelatları’ (yani anlamlar) ve ‘saf beni’ elde etmek olduğunu belirtir.” (Smith, 2019, s. 303). Böylece, doğal tavırdan fenomenolojik tavra geçerek, deneyimlerimin, onları deneyimlediğim biçimiyle fenomenolojik bir betimlemesini sunarım. Bu betimlemeler deneyimlerin içeriklerini ya da anlamlarını içerirler. Bu betimlemelerde anlamın temsil ettiği nesnenin gerçekten var olup olmadığından bağımsız olarak nesneyi deneyimlediğim haliyle tasvir ederim.

Anlaşılabileceği üzere *epokhe* sahip olduğumuz metafizik ve epistemik kabullerin askıya alınması anlamına gelir ve *transendental indirgemenin* giriş kapısıdır. Tüm kabuller paranteze alınınca geriye salt ben kalır. Salt ben her şeye anlam veren varlıktır. Kendisi olmadan hiçbir varlığın olamayacağı, sarsılmaz, vazgeçilmez varlıktır. İndirgeme dikkatimizi fenomenlerin salt ben’e, yani bilincimize görünme şekline yönlendirmemizi sağlar. Böylece fenomenoloji salt bende gördüğü her şeyi araştırarak, özlere ulaşacak ve onları yorumlayacaktır. Ancak bu yolla açık seçik, mutlak bilgi elde edilmiş olur. Tüm bu adımlardan sonra geriye saf bilinç kalır, transendental indirgeme sonucunda ulaşılan ben, artık dış dünyanın bir parçası değildir transendental ben’dir. Saf bilincin varlığı Husserl’e göre, şüphe edilemez olan mutlak varlıktır (Esenyel, 2016, s. 167).

Husserl’in Fenomenolojisinde ‘Bilinç’ Kavramı

Husserl fenomenolojisinin odaklandığı temel mesele bilinçtir. Doğal tavrı paranteze aldıktan sonra yöneldiğimiz bilinç, aynı zamanda, Husserl’in ulaşmaya çalıştığı kesinliği ve açıklığı sağlayacak olan dayanaktır. Husserl’in bilinç ile ilgili görüşlerinin şekillenmesinde Descartes’ın Kartezyen felsefesinin etkisi büyüktür. Kendi ifadesiyle;

René Descartes *Meditasyonlar*’ı ile transzendental fenomenolojiye yeni bir itki vermiştir; onun bu eseri hali hazırda gelişmekte olan fenomenolojinin yeni bir tür transzendental felsefeye dönüşmesinde doğrudan etkide bulunmuştur. Buna uygun olarak fenomenoloji bir Yeni-Kartezyenizm diye adlandırılabilir... Felsefe, tarzını tümüyle değiştirerek, naiv nesnellikten, daima yeni, ama her zaman yetersiz çabalama içerisinde zorunlu bir son biçime ulaşmaya çabılıyor gibi görünen transzendental öznelliğe giden radikal bir dönüşüm yapmıştır. (Husserl, 1988, s.1-4; Aktaran, Gödelek, 2006, s.23).

Daha önce de belirtildiği üzere, felsefenin kesin bir bilim haline gelmesi Husserl’in yegâne amacıdır. Ancak, ona göre, bu kesin bilim pozitivizmi örnek olarak kurulamaz. Eş deyişle, doğa bilimleri felsefenin sağlam zemini olamaz. Herkesin tartışmasız bir şekilde, kesin olarak bildiği tek şey bilinç ya da bilinçli deneyimleridir. Bu sebeple, gerçeklik hakkında kesin bilgiler elde etmek istiyorsak dayanak noktamız bilinç olmalıdır. Felsefenin muğlaklıktan uzak kesin bilgiler sunması da, böylece, bilincin yapısının anlaşılmasına bağlıdır. Husserl’in bu amacının Descartes’ın 17. yüzyılda yapmaya çalıştığı şey ile uyumlu olduğu açıktır.

Descartes'ın *Meditasyonlar* isimli eserini yazma amacı felsefeyi sağlam temellere dayanan kesin bir bilim haline getirmektir. *Yöntem Üzerine Konuşma*'da ise bizi bu amaca ulaştıracak olan yöntemin pratikte nasıl uygulanması gerektiğini göstermeye çalışır. Ancak, Descartes'ın matematikten esinlenerek önerdiği yöntemin teorik zemini, biçimsel ve sistematize edilmiş hali 1629'dan önce kaleme aldığı *Aklın Yönetimi İçin Kurallar* isimli eserinde bulunmaktadır. Bu amaç doğrultusunda Descartes, Yeni -Aristotelesçi (Skolastik) bilim anlayışına karşı çıkmış ve bu anlayışın felsefe için bir model olamayacağını iddia etmiştir. Husserl'de, benzer şekilde, kendi döneminde baskın görüş olan pozitivist anlayışın felsefenin sağlam temeli olamayacağını söylemiştir (Gödelek, 2006, s. 18). Her ikisi de evrensel, kesin ve kapsayıcı bir bilim kurarak aklın özerkliğine temel sağlamayı hedeflemiş ve bu çerçevede bilincin nasıl anlaşılması gerektiğini söyleyen sözde yöntemleri eleştirerek yeni bir yöntem önermişlerdir (Gödelek, 2006, s. 18). Descartes ve Husserl arasındaki bu benzerlik, birçok düşünürün Husserl'i Kartezyen geleneğin en yüksek noktası olarak görmesine yol açmıştır. Hatta Husserl de kendisini bu geleneğin doruk noktası olarak görmüştür ki yayımlanan son kitabı *Cartesian Meditations* (Kartezyen Meditasyonlar) adını taşır. Dreyfus'a göre de "Husserl her şeyin anlaşılabilirliğinin kendisine dayandırılabilceği tartışılmaz temeli keşfettiği için, kendisini Platon'la başlayan bütün bir felsefe geleneğinin doruk noktası" olarak görmüştür (Dreyfus, 2025, s. 364).

Husserl kendi görüşlerinin ilk bakışta Descartes'ın görüşlerine benzediğini kabul etse de bilinç konusunu Descartes'tan daha açık ve derin bir şekilde ele aldığını ve böylece meselenin, kendi sayesinde, 'saf anlamda kavranıp anlaşıldığını' açıkça belirtmiştir (Husserl, 2010, s. 41). Husserl, Descartes'ın felsefesini hangi noktalarda aştığını şu sözleriyle belirginleştirir:

Descartes'ın izinden gidildiğinde saf Ben'i ve onun *cogitationelerini* kavramak kolay görünüyor. Ama biz... daha önce sözü edilen matematiksel doğa bilimine hayranlıktan kaynaklanan ve eski bir miras olarak bizim üzerimizde bile belirleyici bir etkisi olan önyargılardan uzak durmalıyız... Ama ne yazık ki Descartes, önemsiz gibi görünen ama gerçekte önemli olan Ego'yu *substantia cogitans*, insanı *mens sive animus* olarak ikiye ayırmış hale getiren ve nedensellik ilkesine uygun [olarak yapılan] çıkarımlar için bir hareket noktası olan dönüşümü –kısaca söylenirse, bu dönüşüm Descartes'ı transzendenal realizm saçmalığının babası yapar– ortaya attığında da bu önyargılar etkindi. Eğer biz kendini araştırmanın (selbsbesinnung-selfexamination) radikalizmine ve bununla bağlantılı olarak saf sezgi ya da apaçıklık ilkesine sadık kalırsak, –yani burada bize *ἐποχή* yoluyla açılmış olan *ego cogito* alanında gerçekten ve başlangıçta oldukça dolaysız olarak verilmiş olanın dışında hiçbir şeyi geçerli saymazsak ve buna bağlı olarak kendimizin "görmediği" hiçbir şeyi dile getirmezsek, bütün bunlardan kendimizi uzak tutarız. Descartes bu bağlamda hatalıydı, böylece o, keşiflerin en büyüğünün hemen önünde duruyordu –belli bir anlamda bunu başardı da– ama onun asıl anlamını, yani transzendenal öznellik anlamını kavrayamadı ve dolayısıyla hakiki transzendenal felsefeye geçemedi. (Husserl, 1988, s.24-25; Aktaran, Gödelek, 2006, s.23-24).

Husserl *Fikirler I* (1913) adlı eserinde fenomenolojiyi bilincin özünü inceleyen bir bilim olarak tanıtır. Bu anlamda bilinç, fenomenolojinin temelidir. Dış dünyada karşılaştığımız her şeyi deneyimleriz. Bir deneyime sahip olmak bilinçli olduğumuzun en temel göstergesidir. Husserl bilinçli deneyimin ampirik koşullarını bulmaya yönelik bir soruşturma yapmaz o daha ziyade, Zahavi'nin de belirttiği üzere, 'duyusal fizyolojiyle ya da nörolojiyle ilgilenmez, onun ilgilendiği epistemolojidir.' (Zahavi, 2022, s. 30). Husserl, "bilinci 'doğallaştırma' yönündeki felsefi eğilimi ve birçok deneysel psikoloğun çalışmasında kendini gösteren insan zihnini tamamen fiziksel dünyanın bir parçası olarak ele alma eğilimini şiddetle eleştirir ve reddeder." (Gödelek, 2006, s. 18). Bu sebeple bilinci herhangi bir ön kabule ya da varsayıma dayanmadan, kendisinden yola çıkarak anlamaya çalışır.

Bilinçli deneyimlerimiz birinci şahıs ontolojisine sahiptir. Deneyimlerin birinci şahıs ontolojisine sahip olması demek bilinçli bir deneyime yalnızca onu deneyimleyen özne

tarafından erişilebileceği anlamına gelir. Buna göre, benim deneyimim diğer insanların erişimine kapalıdır. Her deneyimin niteliksel bir yönü vardır ve biz o deneyimi kendi bakış açımızdan deneyimlediğimiz haliyle yaşarız ve biliriz. Bilinç Descartes'ın Kartezyen felsefesinin de temelinde yer alır. Buna göre bilinç/zihin/ruh gören, arzulayan ve düşünen insanların varoluş ortamıdır (Smith, 2019, s. 82-83). 17. yüzyıldan bu yana bilinç Brentano'nun psikolojisi, Husserl'in fenomenolojisi, zihin felsefesi ve sinirbilimin temelinde yer alan bir konu olarak önemini hiç kaybetmemiş; aksine önemi artarak devam etmiştir.

Günlük hayatımızda farklı türden deneyimler yaşarız. Örneğin bir çiçeği görür ve onu koklarız. Herhangi bir problem üzerine düşünür ve onu çözdüğümüzü hayal ederiz ya da onu çözmek için mücadele ederiz. Kahve içmek isteriz, bazen mutlu bazen de öfkeli hissederiz. Bu ve benzer deneyimler yaşamımızı tamamen dolduran bilinçli deneyim türleridir. Bu noktada şu soruyu cevaplamak önemlidir: Tüm bu örneklerde onları 'bilinçli deneyim' olarak sınıflandırmamızı sağlayan şey nedir? Diğer bir ifadeyle; hangi özelliğe sahip olduklarından dolayı bu örnekleri bilinçli deneyim olarak niteleriz? Husserl bu konuda Brentano'nun 'her bilinçli deneyimin bir şeye yönelmiş olduğu öğretisinin' izinden giderek bu özelliğin yönelimsellik (*intentionality*) olduğunu söyler. Brentano'nun kendi ifadesiyle;

Her zihinsel olgu, Orta Çağlarda Skolastik düşünürler tarafından bir nesnenin yönelimsel (veya zihinsel) varoluştan yoksun olması olarak nitelendirilen ve bizim, biraz muğlak da olsa, bir içeriğe atıfta bulunma, bir nesneye -ki burada fiziksel bir şey olarak anlaşılmamalıdır- yönelme veya içkin nesnellik adını verebileceğimiz bir özelliğe sahiptir. Her zihinsel olgunun kendi içinde bir nesnesi vardır, ancak her birinin nesnesi birbirinden farklıdır. Bir temsilde bir şey temsil edilmiştir, yargıda bir şey kabul edilmiştir veya reddedilmiştir, sevgide sevilmiştir, nefrette nefret edilmiştir, arzuda arzulanmıştır vb. (Brentano, 1973: 88; Akt., Gödelek, 2015, s. 3).

Yönelimsellik Brentano'dan itibaren zihinselliğin *alametifarikası* olarak kabul edilmiştir ve fenomenolojinin yansıra hem zihin hem de dil felsefesinin kilit kavramlarından biri haline gelmiştir. Bilinçli deneyimin gerçekte var olan ya da var olmayan bir nesnesinin veya içeriğinin bulunmasına 'yönelimsellik' adı verilir:

Latince *tendere* kelimesinden türeyen yönelimsellik terimi en genel haliyle 'bir şey hakkında olma', 'bir şeye yönelik olma' veya 'bir şeyi temsil etme' anlamına gelir. Latince *tendere* kelimesi okları farklı hedeflere doğru yönlendirilebilen bir yayın nişan almasını ifade etmek için kullanılır. Bu anlamda yönelimsellik, zihnin tıpkı bir yay gibi farklı nesnelere yönelmesi ve onlarla ilgili olması demektir (Üner Kaya, 2023).

Buna göre bilinç her durumda ve her zaman bir şeyin bilincidir. "Husserl, hocası Brentano'dan farklı olarak, yönelimselliğin empirik-psikolojik bir kavram olmadığını, tüm bilinç konuları için geçerli (algıladığımız şeylerden sayılara kadar) *a priori* ideal bir yapıyı gösterdiği görüşündedir." (Taşkın, 2021, s. 157). Bilincin yönelimselliği, ayrıca, Husserl'i Descartes'tan ayıran önemli bir noktadır. Husserl de bilinç nesnesine yönelirken Descartes bilinci nesnesine yönelen değil fakat onun karşısında duran bir töz olarak ele alır. Husserl Descartes'tan farklı olarak bilincin özünü bir şeye yönelmiş olmasında bulur ve yalnızca 'düşünüyorum' ya da *cogito* demenin tek başına bir anlam ifade etmediğini belirtir (Gödelek, 2006, s. 18).

Husserl'in fenomenolojisinde yönelimsellik ben, deneyim, içerik ve nesne arasındaki karmaşık ilişki içinde anlaşılabilir. Buna göre, deneyimleyen bir 'ben' vardır. Her deneyim bir özne tarafından deneyimlenir ve her deneyim o öznenin sahip olduğu bilinç akışının bir parçasıdır. Husserl daha sonra bilinçli deneyimin içeriği ve nesnesi arasında da bir ayrım yapar. Örneğin bir çiçeği görme deneyimini düşünelim. Bu deneyim, bilinç akışı içinde yer alan olaylardan yalnızca biridir. Gördüğüm 'çiçek' deneyimin nesnesidir. Bu deneyimde hem deneyimin kendisinden hem de deneyimin nesnesinden farklı olan bir 'içerik' mevcuttur. Deneyimin içeriği deneyimin ideal anlamıdır ve Husserl buna *noema* adını verir. *Noema* hem

deneyimin kendisinden hem de deneyimin nesnesinden farklıdır. Örneğin onun temsil ettiği çiçek solabilir fakat çiçeğin *noema*'sı ya da ideası solmaz çünkü *noema* zamansal bir varlık değildir o nesnenin ideal anlamıdır. Husserl, bilincin her deneyimde bir şeyin bilinci olduğunu daha iyi anlatabilmek için yönelimsel bilincin *noema* ve *noesis* olarak bilinen iki unsurunu birbirinden ayırır.

'*Noema*', bilinç tarafından yönlendirilen nesnedir ya da yönelimselliğin nesne tarafıdır; algılanan, yönelinen ya da idrak edilendir. (Grekçe *noein*, algılamak, yönelmek, idrak etmek). '*Noesis*', yönelimselliğin edim tarafı, yani yönelimsel yönelme sürecidir; algılama, yönelme ya da idrak etmeyi ifade eder (Lewis & Staehler, 2020, s. 43).

Husserl'e göre *noema* bir içeriğe veya bir anlama sahiptir ve nesnesine bu içerik sayesinde bağlıdır (Husserl, 1983, s. 307). Burada anlam ve içerik aynı şeye karşılık gelir. Bir deneyimin *noema*'sı o deneyimin nesnesi değildir çünkü deneyimin nesnesi gerçekte var olmayabilir. Örneğin Noel babayı ya da kaf dağına hayal ettiğimde deneyimin nesnesi dış dünyada herhangi şeye karşılık gelmez. Bu örnekte ben, deneyim ve içerik mevcuttur, nesne ise mevcut değildir ancak yine de bir yönelimsellik söz konusudur. Nesnenin bir gerçekliği olmasa bile *noema* var olmaya devam edecektir. *Noema* nesneye dayalı anlama karşılık gelir. Bu durumda *noema* deneyimin nesnesi değil, bilincin nesneyle ilişkiye geçmesini sağlayan yapısıdır. Diğer bir ifadeyle *noema* deneyimlediğimiz ya da yöneldiğimiz haliyle bir bilinç nesnesidir. *Noema*, aynı zamanda, öznenin 'içeriğin neyi temsil ettiğine veya belirttiğine' dair sahip olduğu anlayışın arkaplan bilgisini varsayar. Buna deneyimin örtük anlamı da denir (Smith 2019, s. 264). Örneğin bir çiçeği gördüğümde o çiçeğin hangi koşullarda yaşayabileceği, hangi ayda açacağı ya da hangi türe ait olduğu gibi bilgilere de sahip olabilirim. Arka plan, nesneye ilişkin açık olanakların bir ufkunu tanımlamak amacıyla gördüğüm şeyi sınırlandırır (Smith 2019, s. 264-265). Örneğin bir çiçek ekili olduğu saksının içinden çıkıp dans etmeye başlayan bir varlık olamaz. Bu olanaklar çiçeği görme deneyimimde ortaya çıkmaz, Husserl'in ifadesiyle 'harekete geçirilemez'. *Noesis* ise bilincin yönelimsel sürecine gönderme yapmak için tasarlanmış bir terimdir. *Noesis* bilinç ediminin zaman içinde oluşan yönelimsel bir parçasıdır. Yalnızca yönelimsellik sayesinde bir bilinç içeriğinden söz edebiliriz ve bu sebeple yönelimselliğin bilinçten ayrılamayacağını söyleyebiliriz (Yazıcıoğlu, 2022, s. 121).

Dünya olumsal ve göreceli bir yapıya sahip iken temel özelliği yönelimsellik olan saf bilinç zorunlu ve mutlak bir oluşa sahiptir. "Husserl'e göre bilincin, her türden zihinsel süreç akışının varlığı, fiziksel şeylerin dünyasının yok olmasından zorunlu olarak etkilenecektir; ancak bunun bilincin varlığına etki etmeyeceği makuldür." (Levis & Staehler, 2020, s. 35). Saf bilinç bu noktada Husserl fenomenolojisinin araştırma alanını oluşturur. Varlıkların bilinç olmadan var olmalarına olanak yoktur. Bilinç ise yapısı gereği olmamazlık edemez. "Benim bilincim hem özü hem de varlık yapısı gereği bana mutlak olarak verilmiştir." (Husserl, 1995, s. 21-24). Bilinç bir şey değildir ve var olmak için dünyaya ihtiyacı yoktur. Farz edelim ki dünya yok olmuş olsun, elbette ki bilinç bundan kaçınılmaz olarak etkilenecektir; örneğin bir takım empirik, nedensel bağlantılardan ve bunlarla ilgili olan ussal bağlantılardan yoksun kalacaktır. Fakat bilincin kendi var oluşu bu değişiklikten etkilenmez. Bilincin varlığı için hiçbir reel varlık gerekli değildir. Bu fikir literatürde oldukça aşırı bir idealizme yakın olduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir. Ancak Lewis ve Staehler'e (2020) göre, Husserl aslında bir tür realizme karşılık gelen ve 'şeylerin kendisine dönüşü' temsil eden özel türden bir 'transendental idealizmi' savunmaktadır.

Husserl'e göre, özlere ulaşabilmek için önce doğal tavrın temel inancını bir yana bırakmak gerekir. Daha önce bahsedildiği üzere, doğal tavır benden bağımsız bir dünyanın olduğu yargısıdır. Transandantal indirgeme bu tavrın köklü bir biçimde değiştirilmesiyle gerçekleşir. Fenomenolojik indirgeme doğal tavrın dış dünya ile olan ilişkisini parantez içine

alır. Burada söz konusu olan sofistlerin yaptığı gibi dış dünyanın varlığını yadsıma, ya da septiklerde görüldüğü gibi bu dünyanın varlığından şüphe duymak değildir. Fenomenolojik indirgemedede söz konusu olan, dünya ile ilgili bilgilerimizi paranteze almaktır. Böylece tüm dünya, benim varlığım da dahil olmak üzere ayrıca içine alınmış olur. Bu indirgemededen geriye kalan ise saf bilinç alanıdır, fenomenolojinin araştırma alanı da burasıdır. Saf ben her yaşantı olayında bulunan ve her yaşantıda aynı kalan şeydir. Bu şey ilke olarak da zorunludur. Reel varlıklar kendi başlarına, bilinç dışında bir varlığa sahip değildirler. Husserl'e göre bilinç, bir yandan içine hiçbir şey girmeyen, diğer yandan içinden hiçbir şey çıkamayan kapalı bir varlık bağlantısıdır. Eğer saf bilinç, saf bilinç olarak ele alınırsa, şu niteliklere sahip olduğu söylenebilir:

Bilinç mutlak ve kapalı bir varlık bağlantısıdır. Onun içine herhangi bir şey giremez ve ondan hiçbir şey dışarı çıkamaz. Zaman-mekâna bağlı bir dışı ve zaman mekâna bağlı bir içi olmadığı için, hiçbir şey üzerinde nedensel bir etkisi olamaz. Nedensellik realite alanının aittir; mutlak varlıkla ilgili değildir. (Husserl, 1995, s. 26)

Buradaki saf bilinç kavramı Husserl'e Leibniz'in monadlarından gelmiştir. Leibniz'in monadları da Husserl'in saf bilinci gibidir. Leibniz'e göre monadların başkalaştırılması söz konusu olamaz. Monadların içine herhangi bir şeyin girip çıkabileceği pencereleri yoktur. Dışsal bir ilkedden etkilenmeyen monadların değişikliği kendi içsel ilkelerinden gelir (Leibniz, 2018, s. 90).

Reel varlıkların bilince göre ikinci anlamda varlıkları söz konusudur ve iki varlık türü arasında bir derece farkı vardır. Doğa varlığı bilinç varlığını sınırlandırmaz çünkü doğa, bilincin bir korelatı olarak ortaya çıkmıştır. Bu yüzden doğa varlıkları, varlıksal anlamlarını bilinçten alırlar. Diğer bir ifadeyle, "böyle bir varlığın bilince gereksinimi vardır, bilince bağlıdır." (Husserl, 1995, s. 23). Paradoks gibi görünse de bedensiz hatta ruhsuz ve kişiye bağlı olmayan bir bilinç, yani bedene, ruha ve deneyime dayanmayan saf bir bilinç düşünülebilir (Husserl, 1995, s. 27). Bu yüzden dış dünyadaki varlıklardan yalnızca bilinçle olan bağlantısı üzerinden söz edilebilir. Bilincin varlığı, reel bir dünyanın varlığı ile sınırlandırılmış değildir. Reel dünyanın ortadan kalkmasıyla bilinç sadece değişikliklere uğrayabilir, fakat var olmasına zarar gelmez. O halde görünüş yoluyla bilinçte ortaya çıkan reel varlığın var olması, bilincin var olması için bir koşul değildir. Dış dünyadaki şeyler somut olsalar bile var olmamaları mümkündür fakat bilinç verisinin var olmaması mümkün değildir. Husserl'e göre bilinç ve reel varlık birbirine eşit tutulabilecek varlıklar değildirler. Bu yüzden bilinç ve şey arasındaki uçurum gerçek bir uçurumdur (Husserl, 1995, s. 25). Doğal tavrın fenomenleri zamana ve mekâna bağlıdır. Doğal tavır sayesinde onların bilgisine ulaşabiliriz. Fakat saf bilinç zamana ve mekâna bağlı değildir. Bu yüzden bilinç mutlak varlık alanıdır. Bilinç hiçbir zaman doğanın bir parçası olmaz. Doğa sadece bilinçle immanent bağları olan yönelimsel bir "birlik" alanı olarak var olacaktır. Bu yüzden saf bilinci doğanın bir soyutlamasından elde edemeyiz. Saf bilinç asla kazanılamaz (Husserl, 1995, s. 26). Bu anlamda fenomenolojinin yöneldiği alan da saf bilinç alanıdır.

Bilinçli deneyimleri doğrudan ve önyargısız olarak incelemeyi amaçlayan Husserl fenomenolojiyi yaşantı ve öznel bilinç yapılarını anlamaya yönelik bir girişim olarak tasarlamıştır. Husserl, yönelimsellik kavramını merkeze alarak bilinçli durumların bir şeye yönelmiş olduğunu, bir şey hakkında olduğunu vurgular. Epokhe ve transandantal indirgeme gibi yöntemlerle de önyargılardan arındırılmış saf bilinç deneyimine ulaşmayı hedefler. Husserl'in bu yaklaşımı ortaya çıktığı dönemin ötesine geçerek günümüze kadar ulaşmış; bilişsel bilim ve felsefe arasında köprü vazifesi gören ve zihin felsefesinde oldukça etkili bir görüş olan nörofenomenolojinin doğmasına zemin hazırlamıştır.

Bilincin doğası ve yapısı hem felsefenin hem de çağdaş bilişsel bilimin temel problemlerinden biridir. Bu alandaki felsefi öncüller, özellikle Husserl'in fenomenolojisinde belirginleşirken, bilimsel yaklaşımlar ise genellikle nesnel ölçümlere dayanır. Bu iki alanın kesişiminde yer alan nörofenomenoloji, öznel deneyimin bilimsel olarak incelenebileceğini savunarak bu ikiliği aşmayı hedefler. 1990'larda Fransız nörobilimci ve felsefeci Francisco J. Varela tarafından geliştirilen nörofenomenoloji bilinçli deneyim ile beyin süreçleri arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışır. Varela, *Neurophenomenology: A Methodological Remedy for the Hard Problem* (1996) isimli makalesinde bu yaklaşımı, fenomenolojinin araştırma tarzından ilham alarak geliştirdiğini özellikle belirtmiştir. Ona göre, nörobilim bilinci yalnızca beyin süreçlerini içeren nesnel verilerden yola çıkarak açıklamaya çalıştığı için yetersiz kalmaktadır. Bu yetersizliği gidermek adına, Varela, öznel deneyimin sistematik ve bilimsel bir şekilde beyin araştırmalarına entegre edilmesini önerir. Varela'nı kendi ifadesiyle;

Deneyimin yapısına ilişkin fenomenolojik açıklamalar ve bilişsel bilimdeki karşılıkları, karşılıklı kısıtlamalar aracılığıyla birbirleriyle ilişkilidir. (Varela, 1996, s. 343).

Buradaki kilit nokta, her iki açıklamanın da ortak belirlenimini vurgulayarak, aralarındaki köprüleri, zorlukları, içgörülerini ve çelişkileri keşfedebilmemizdir. Bu, her iki fenomen alanının da, kendilerine özgü niteliklere tam bir dikkat ve saygı gösterilmesini talep etmede eşit statüye sahip olduğu anlamına gelir. Bilimsel açıklamaların zihinsel deneyimi nasıl aydınlattığını görmek oldukça kolaydır, ancak deneyimden bilime doğru karşılıklı yönelim genellikle göz ardı edilir. Peki fenomenolojik açıklamalar ne sağlar? Büyük resmin en az iki ana yönünü: Birincisi, bunlar olmadan birinci elden deneyim niteliği kaybolur veya gizemli bir bilmeceye dönüşür. İkincisi, yapısal açıklamalar deneysel gözlemler üzerinde kısıtlamalar sağlar. (Varela, 1996, s. 343).

Bilinçli deneyimler birinci şahıs ontolojisine sahip, öznel ve niteliksel durumlardır. Nörobilim, bilinçli bir deneyim yaşadığımız her zaman beynimizde buna karşılık meydana gelen nöral bir durumun da ortaya çıktığını göstermektedir. Diğer bir ifadeyle; bilinçli deneyimlerimizin nöral korelatları mevcuttur. Özne, betimleyici raporlar aracılığıyla deneyimin karakterize edilmesinde önemli bir role sahiptir. Nörobilimden elde edilen veriler ise bilinçli deneyimle ilgili üçüncü şahıs (nesnel) ölçülebilir veriler sunmaktadır. Bilince dair yapılan açıklamalarda, Birinci şahıs betimlemeler ile üçüncü şahıs nesnel veriler arasında bir tür açıklama boşluğu (*explanatory gap*) bulunur. Nörofenomenoloji her iki veri grubunu da kullanarak açıklama boşluğunu kapatmayı amaçlayan bir araştırma programı olarak ortaya çıkmıştır (Thompson, Lutz, Cosmelli, 2010, s. 41).

Husserl fenomenolojisi ile nörofenomenoloji arasında bilinç araştırmaları temelinde kuramsal bir süreklilik olduğu söylenebilir. Her iki yaklaşım da bilinçli deneyimi merkeze alır; ancak nörofenomenoloji, bu deneyimi yalnızca felsefi bir inceleme konusu olarak değil, aynı zamanda bilimsel olarak araştırılabilir bir olgu olarak görür. Bu bağlamda nörofenomenoloji, fenomenolojik yaklaşım ile çağdaş bilişsel bilimin kesişiminde yer alan önemli bir bağlantı noktasıdır. Husserl'in yöntemsel araçları nörofenomenolojiye teorik derinlik kazandırırken; nörobilimsel teknikler ise fenomenolojik betimlemeleri ampirik düzleme taşır. Daha spesifik olarak ifade etmek gerekirse; nörofenomenoloji, bir yandan katılımcıların öznel deneyimlerini sistematik olarak betimlemesini, diğer yandan bu betimlemeleri beyin verileriyle ilişkilendirmeyi amaçlar. Bu bağlamda, fenomenolojik raporlar ile EEG, fMRI gibi nörobilimsel teknikler bir arada kullanılabilir. Böylece, Husserl'in felsefi projesi temele alınarak, öznel bilinç raporları ile nesnel nörobiyolojik veriler bir araya getirilmiş bilincin hem öznel hem de biyolojik boyutları bir arada incelenmeye çalışılmıştır. Bu sebeple nörofenomenoloji Husserl'in fenomenolojisini teorik ve pratik düzeyde genişleten ve uygulayan çağdaş disiplinler arası bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir.

Husserl'in Fenomenolojisinde 'Fenomen' Kavramı

Eski Yunancada *phainomenon* (çoğulu *phenomena*) kelimesine karşılık gelen fenomen kavramı 'deneyimin görünümü' (apperance) ya da doğrudan nesnesi olması bakımından Husserl fenomenolojisinde önemli bir yere sahiptir. Genellikle "deneyim yoluyla görünen, açığa çıkan, kendini gösteren şey" (Blackburn, 1996, s. 345) olarak tanımlanan fenomen ilk çağdan itibaren birçok filozofun, kendi görüşleri içinde, titizlikle incelediği kavramların başında gelir. Kant, geleneksel metafiziğin düşünce ile bilgi arasındaki farkı görmezden geldiğini belirterek felsefe tarihinde önemli bir değişime imza atmıştır. Düşünüldür olan ile duyulur olan arasında bir ayırım yapan Kant ilkinde *numen* ikincisine ise *fenomen* ismini vermiştir. Kant'a göre, 'düşünülebilir olan' yani 'kendinde şey' olan *numen*'e erişimimiz olmamasına rağmen 'duyulabilir olan' yani *fenomen*'e erişimimiz bulunmaktadır (Lewis & Staehler, 2020, s. 18). Kant *Saf Aklın Eleştirisi*'nde fenomen ve numen kavramlarıyla ilgili şunları söyler:

Görünüşler kategorilerin birliğine göre düşünülen nesneler oldukları takdirde *fenomenler* olarak adlandırılırlar. Eğer yine de, sadece anlama yetisinin nesneleri olan, ayrıca duyusal değil fakat düşünsel olarak verilen bir şeyler olduğunu varsayarsam, bu tarz şeyler de numenler olarak adlandırılacaktır. (Kant, 1998: A249)

Pasajdan da anlaşılacağı üzere, Kant'ta numen kavramı anlama yetisinin duyusal kaynaklı olmayan nesnelere karşılık gelirken fenomen kavramı ise görünüşten yola çıkarak ele alınmaktadır. Kant'ta bilgiye ulaşmanın ilk adımı görünüşlerdir. Ancak, görünüşün bilgi nesnesi haline gelebilmesi için bazı işlemlerden geçmesi gerekir. Duyularımız vasıtasıyla ulaştığımız görünüşler, ilk olarak, tüm insanlarda ortak olarak bulunan ve görü yetisinin saf formları olarak bilinen zaman ve mekan aracılığıyla kendini bize sunar. "Anlama yetisinin saf kavramları" (Kant, 1998, B105) olan kategoriler sayesinde de düzensizlik ve çeşitlilik içinde bulunan görünüşlerin düşünülmesi ve birlik kazanması mümkün hale gelir. Diğer bir ifadeyle görünüşler, apriori kavramlar vasıtasıyla fenomen olarak kurulur ve bu fenomenler bilgi nesnesi haline gelirler.

Fenomenolojinin öncülerinden biri olarak kabul edilen Nietzsche ise 19. yüzyılda Platon'u, görünüşü değersizleştirdiği ve onu salt görünür olana indirgediği için eleştirmiştir. Platon, bilindiği üzere, hakikati görünüşlerin ardında başka bir yerde aramamız gerektiğine inanır. Ona göre, görünüşler hakkında kesin bilgiye (*episteme*) ulaşmak mümkün değildir onlar hakkında yalnızca bazı kanaatlere (*doxa*) sahip olunabilir. Nietzsche bu noktada Platon'u eleştirerek *doxa*'ya hakettiği önemi vermeyi ve şeylerin belirli bir perspektiften bağımsız olarak görünebilecekleri anlayışını ortadan kaldırmayı istemiştir (Lewis & Staehler, 2020, s. 18). Platon 'öz'ü dünyaya aşkın olan idealar alanına yerleştirirken Nietzsche görünüşlerden ayrı bir öz olmadığını savunmuştur. Kant ve Nietzsche, bu anlamda, felsefe tarihinde dikkatin yeniden fenomenlere yöneltilmesini sağlayan düşünürlerin başında gelir.

Bu başlık altında detaylı olarak ele alınacağı üzere, Husserl'de duyularımıza verili olan şey anlamına gelen fenomenin bilgi nesnesi olarak ortaya çıkması bilinçte gerçekleşmektedir. Bu anlamda fenomen insanın tamamen dışında değildir, o bilinçte kurulur. Bu nokta Husserl ve Kant'ın görüşlerinin uyumlu olduğu kısımdır. İkisinin ortak noktası fenomen kavramının insan zihninde kurulmasıdır. Ayrıldıkları nokta ise, bilgi nesnesinin insan zihninde ortaya çıkma sürecidir. Husserl, Kant'tan farklı olarak, var olan şeylerin yalnızca görünüşler olduğunu iddia eder. Buna göre, "kendi için şey bize görünür. Dolayısıyla kendi içinde gizlenen (*things that hides in it self*) ve bana görünen şey arasında bir ayırım yoktur." (Lewis & Staehler, 2020, s. 21). Eş deyişle, fenomenin ardında ya da ötesinde bir numenden bahsedemeyiz. Tıpkı Nietzsche gibi Husserl de görünüşlere hak ettikleri felsefi değeri teslim etmek istemiştir. Husserl'e göre görünüşler hakkında, onların yapısı ve karakteri hakkında konuşabilir ve onları içeren bilimsel

açıklamalar yapabiliriz. Fenomenal olan yalnızca *doxa* alanı değil gerçek bir bilimin konusu olabilecek görüşlerin alanıdır ve Husserl bu bilime fenomenoloji adını verir.

Husserl'e göre, bilinç kendi dışındaki, yani dış dünyadaki nesnelere yönelebileceği gibi dış dünyada bir karşılığı bulunmayan, bilince içkin olan nesnelere de yönelebilir ve bu nesneler de bilinçte fenomen olarak kurulabilir. Ancak, bu noktada Husserl doğabilimlerinin ele aldığı psikolojik fenomen ile fenomenolojinin ele aldığı fenomen kavramları arasında dikkatli bir ayırım yapılması gerektiğini belirtir. Kendi ifadesiyle;

Nesnel gerçeklik gibi bir şey ister varolsun ister olmasın, bu tür alışkanlıkların varsayılması ister haklı ister haksız olsun, biz olan ve geçerli olan şeyden söz ediyoruz. İşte tam da bu tür saltık verilmişliklerden söz ediyoruz; bu saltık verilmişlikler nesnel gerçeklikle ilintili olsalar bile, ilintili-olmak onlarda herhangi bir özniteliktir, bununla *gerçekliğin varolduğu ya da varolmadığı* konusunda hiçbir yargıda bulunulmuş olunmaz. Böylece şimdiden fenomenoloji kıyılarına demir atmış bulunuyoruz; bilimin araştırma alanını varsayması gibi, fenomenolojide de nesnelerin varolduğu sayılmış, ama bu nesneler bir Ben'in içinde, bir zamanlı dünya içinde varsayılmamış, yalnız saf içkin bakışla kavranan saltık verilmişlikler (olarak) varsayılmışlardır. Saf içkin olan burada, öncelikle, *fenomenolojik indirgemeyle* belirlenmelidir. Ben bununla, aşkın olarak kastedileni değil, kendinde verilmiş olanı ve olduğu gibi verilmiş olanı kastediyorum. (Husserl, 2010, s. 37).

Husserl'e göre, psikolojide ele alınan fenomenler doğal dünyanın bir parçasıdır. Doğal dünyada bize verili olan herşeye şüpheyile yaklaştığımız gibi psikolojik fenomenlere de şüpheyile yaklaşmalıyız. Onlar hakkında bir yargıda bulunmaktan kaçınmalı ve onlara dair tüm yargılarımızı paranteze almalıyız. Unutmamalıyız ki Husserl'de fenomenolojinin konusu bilinçte kurulan saf fenomenlerdir ve özlere ancak buradan yola çıkarak ulaşabilir.

Husserl fenomenolojiyi bütün bilimlerin temeli olarak görür. Çünkü her bilimin sahip olduğu ve yöneldiği bir "fenomen" alanı vardır. Bu yüzden fenomenolojik yöntemin bilinmesi diğer bilimler için de oldukça önemlidir. Doğa bilimlerinde fenomen sözcüğü duyularımız vasıtasıyla gözlemlediğimiz şeylere karşılık gelir. Bu haliyle doğabilimsel fenomen kavramı, fenomenolojinin fenomen kavramından daha dar bir anlama sahiptir. Fenomenolojide fenomenin duyularla gözlemlenmesi zorunlu değildir, tasavvur edilmesi de yeterli olacaktır. Fenomen sözcüğünün fenomenolojideki anlamı, Heidegger'in ifadesiyle "kendisi olan şey, kendisini kendinde gösteren şeydir" ve bu fenomen kendini önümüzde apaçık duran şey olarak sergiler (Bocehnski, 2010, s. 35-37). Duyularımız vasıtasıyla bize kendini tanıtan dış dünyanın varlıkları da kendini gösteren fenomenlerdir. Oysa felsefe tarihine göz attığımızda, kendini bize duyularla sunan realiteye çok da güvenilmemesi gerektiği sonucunu hemen çıkarabiliriz. Çünkü duyularımız yanılabildir ve duyularla kendini sunan fenomen sürekli değişir. Şimdi sıcak olan bir müddet sonra soğuk olabilir. Bu fenomenlerle öz fenomenleri aynı değildir. Çünkü salt duyular bizi öz fenomenlerine ulaştırmaz. Öz fenomenlerine öz algısı ile ulaşırız. Empirik algı ve öz algısı birbirinden farklıdır. Öz algısı, özü öz olarak kavrar ve özün varlık tarzı ile ilgili hiçbir bilgi vermez. Temelde farklı olmalarına rağmen, empirik algının, öz algısının ilk basamağını oluşturduğunu söyleyebiliriz (Öktem, 2005, s. 32-33).

Doğa bilimlerinin yanı sıra sosyoloji sosyal fenomenleri, tarih tarihsel fenomenleri, psikoloji ise psişik fenomenleri inceler. Her bilim dalı ilk olarak yöneldiği fenomenlerden yola çıkarak görüşlerini temellendirmeye başlar. Fenomenolojinin ele aldığı fenomen kavramıyla bu disiplinlerin ele aldığı fenomen kavramı arasında da bir fark vardır. Nasıl ki, her bilimin kendi fenomenlerine yöneldiği bir tavır varsa fenomenoloji de kendine özgü bir tavra sahiptir. Husserl'e göre aradaki fark fenomenolojinin objesi karşısında takındığı fenomenolojik tavırdadır. Doğal tavır bize verilen ve üzerinde bir sorgulama yapmadan kabul ettiğimiz varsayımları içerirken fenomenolojik tavır bu dogmatik varsayımlar karşısında eleştirel bir tutum sergilediğimizde ortaya çıkar; bu yönüyle eleştireldir ve refleksiyona dayanır (Öktem, 2005, s. 29-30). Fenomenolojik tavır doğal tavırdan farklı olarak verili değildir; biz onu özel

bir yöntem kullanarak elde ederiz. Bu yöntemin basamakları *epokhe* (fenomenolojik indirgeme) ve *fenomonolojik refleksiyondur*. *Epokhe* vasıtasıyla fenomenlere doğrudan ulaşmak hedeflenir ve bunun için onlarla ilgili tüm kabuller paranteze alınır. Ancak bu yolla saf bilinç alanına girerek özü kavrayabiliriz. Fenomenolojik refleksiyon ise diğer disiplinlerde karşımıza çıkan refleksiyondan farklıdır. Dolayısıyla her refleksiyon fenomenolojik değildir çünkü fenomenolojik refleksiyon *epokhe*'ye dayanır. Refleksiyon için saf bene ulaşmak gereklidir ve bu sebeple de ancak *epokhe*'den sonra uygulanabilir (Husserl, 1995, s. 17-19)

Tüm bu bilgilerden sonra fenomenolojinin asıl soruşturma alanının öz (*eidōs*) olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Fenomenolojinin fenomenleri “öz” fenomenleridir ve fenomenoloji olay bilgisinin değil, öz bilgisinin peşindedir (Husserl, 1995, s. 12). Fenomen ve öz kavramları ilk bakışta birbirlerine çok uzak hatta zıt kavramlar olarak düşünülür. Geleneksel felsefede öz objektif ve değişmez olarak ele alınırken, fenomenin subjektif ve değişken olduğuna inanılır (Öktem, 2005, s. 33). Öz, ‘kendini göstermeyen şey’ olarak betimlendiği için fenomen kavramından ayrı tutulması gerektiği yönünde bir eğilim vardır. Geleneksel felsefedeki bu kabulün aksine fenomenoloji, sürekli gizlenerek kendini göstermeyen bir öze ulaşmanın mümkün olmadığını söyler. Husserl şeylerin fenomenler olarak özlerini ifşa ettiğini belirtir. Her ne kadar literatürde fenomenoloji fenomen bilimi olarak geçse de Husserl’e göre fenomenoloji bir öz bilimidir. Fenomenolojide öz, görülebilen, kendini sunabilendir. Özlerin görülüşünün hiçbir metafizik neliği yoktur. Yani özler Platoncu bir kavram realizmi çerçevesinde ele alınmaz. Fakat fenomenolojinin tam bu noktada altını çizdiği önemli bir ayrıntı vardır. Bu ayrıntı; öze ulaşmak için realite alanından uzaklaşmamız gerektiğidir. Realitenin sınırları içinde kalarak öze ulaşamayız. Bizi öze ulaştıracak olan yöntem indirgemedir (Öktem, 2005, s. 32-33).

Husserl fenomenolojik yöntemi önce olgu-öz (reel-irreel) ayrımından yola çıkarak açıklamaya çalışır. Saf ve transendental fenomenoloji olgu yani reel olanla değil, özle yani irreel olanla ilgilidir. Biz olguları ilk olarak doğal bakışla kavrarız. Dış dünyadaki nesneler, yani transndental olan şeylerin algılanması ilk olarak o şeyin görülmesi ile gerçekleşir (Husserl, 1995, s. 23). Daha sonra bu reel olguları önce *eidetik* olarak *eidōsa* indirger daha sonra transendental indirgemeye tabi tutarak, saf bilinçte transendental fenomen haline getiririz. Husserl’e göre, fenomenoloji bilincin özünü incelediği için *eidetik* bir bilimdir. Husserl burada Platon’un bir şeyin formunu anlatmak için kullandığı *eidōs* teriminden yararlanmıştı. Bu anlamda empirik bilimlerin de her birine denk düşen, o bilimin incelediği nesnelerin bölgesel *eidōs*’una ilişkin bir *eidetik* bilimi vardır (Lyotard, 2007, s. 23).

Husserl’e göre özler immanent (içkin) ve transendent (aşkın) olmak üzere ikiye ayrılır. İmanent özler, “mutlak varlık” alanının özleridir. Söz konusu özler, kendisi hiçbir şeye bağlı olmasa da her şeyin kendisine bağlı olduğu, her şeye anlamını veren bilinç alanına ait olan özlerdir. Açık ve seçik bilgiye ulaşabileceğimiz özlerdir. Bu öz fenomenler, empirik olarak betimlenemezler, onların yeri bilinçtir. Dış dünyadaki fenomenler gibi duysal özelliklere sahip değildirler. Bilinç fenomeni, tüm tikel özelliklerin üstünde olan, empirik olarak betimlenemeyen genel özelliklere sahiptir ve her ifadede değişmeden kalan şeydir. Özler hakkındaki bilgimiz reel varlık hakkında bir şey söyleyemez (Husserl, 1995, s. 15). Transendent özler ise, bilincin dışında kalan, ona anlam veren bir varlığı gerektiren yani “görelî varlık” alanına ait olan özlerdir.

Husserl’e göre fenomenoloji, “apriori betimleyen bir öz bilimi” dir. Genel, “ideal olan ve zaman, mekân koşuluna bağlı olmayan objeler vardır biz bunları fenomen olarak görebilir ve veri haline getirebiliriz.” (Husserl, 1995, s. 14). Fenomenolojik indirgeme yöntemi, zaman ve mekân içinde bulunan fenomenleri aşarak saf öze, yani empirik genellik hakkında bilgi sağlayan bir tarzdan, özsel genelliğe varma işlemidir. Bunun anlamı var olan teorilerden uzak

durarak hiçbir varsayıma dayanmadan, araştırmaya başlamaktır. Yani fenomenoloji temel bir ilke bulma peşindedir. Fenomenolojik tavır, kuşku içermeyen, mutlak bilgilere ulaşmak için hiçbir bilgiyi bilgi olarak kabul etmemektir. Bu noktada Husserl Descartesçı şüphe yönteminin başlangıç noktası olarak kullanılabileceğini öne sürer. Dünyanın apaçık var olduğuna karşı duyulan sarsılmaz güven ile doğal tavırdan, bu sav üzerine temel kuran bilimsel bilgilerden, hatta Tanrının kendisinden bile şüphe edilerek paranteze alınır. Fakat tam da bu noktada, gerçekleştirilen refleksiyondaki yaşantının varlığından şüphe edilmez. Bu anlamda biz *cogitatio*'nun bilgisini doğrudan bilebiliriz. Bu yüzden *cogitatio*'nun bilgisi içkin, bilimlerin bilgisi ise aşkın olur.

Husserl'in fenomen kavramı, özellikle 20. yüzyılın başlarından itibaren felsefede önemli bir kırılma noktası olmuş ve çağdaş dönemde birçok düşünür tarafından benimsenmiş, eleştirilmiş ya da yeniden yorumlanmıştır. Özellikle bilinçli deneyimin öz yapısına odaklanan Husserl deneyimin 'görünüşte olduğu gibi' analiz edilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Husserl'in fenomenolojisi, özellikle 'şeylerin kendisine dönme' çağrısı etrafında şekillenen bilinç ve deneyim anlayışıyla, çağdaş felsefede güçlü bir iz bırakmıştır. Husserl'in tanımıyla fenomen, bilince belirli bir şekilde verili olan şeydir; başka bir deyişle, bilinçte 'göründüğü haliyle şey' dir. Bu bağlamda fenomen hem bilinçli yaşantının temel içeriği hem de felsefi araştırmanın konusu haline gelir. Çağdaş fenomenologlardan Dan Zahavi, Husserl'in fenomen anlayışını yeniden yorumlayarak bu kavramı 'özbilinç' ve 'öznelerarasılık' temaları etrafında derinleştirir.

Zahavi'nin fenomen kavramına yaptığı en önemli katkılardan biri fenomenin öznelerarasılıkla (*intersubjectivity*) ilişkisini vurgulamasıdır. Husserl, öznelerarasılığın fenomenolojik temelini kurmuş olsa da Zahavi, bu yapının çağdaş anlamını geliştirerek, fenomenin yalnızca bireysel değil, aynı zamanda paylaşılan bir deneyim alanı olduğunu ileri sürer. Buna göre, kendiliğin fenomenolojik analizi, diğer öznelerin varlığına ve onların bize nasıl görüldüğüne dair analizle tamamlanmalıdır (Zahavi, 2020, s. 168). Bu bağlamda fenomen, yalnızca 'ben' e görünen değil, aynı zamanda başkasının da deneyimleyebildiği bir yapı kazanır. Zahavi, empati yoluyla başkasının yaşantısına erişimin de fenomenolojik olarak analiz edilebileceğini savunur. Zahavi, Husserl'in fenomen kavramını çağdaş felsefi tartışmalarla ilişkilendirerek zenginleştirmiştir. Onun yaklaşımında fenomen, yalnızca bilinçteki bir nesne değil; özbilinçli, yapılandırılmış ve öznelerarası bir yaşantı olarak ortaya çıkar. Zahavi'nin çalışmaları, fenomenolojinin yalnızca klasik bir yöntem olarak değil, aynı zamanda çağdaş zihin felsefesiyle bütünleşebilecek dinamik bir düşünsel zemin olduğunu göstermektedir. Bu yönüyle Zahavi, fenomen kavramının çağdaş bir savunucusu ve yorumcusudur.

Merleau-Ponty, Husserl'in fenomenolojisinden yoğun biçimde etkilenmiş olsa da özellikle geç dönem Husserl çalışmaları (örneğin *Krisis*) üzerinden farklı bir fenomen tasarımı geliştirir. Ona göre fenomenler, yalnızca zihinsel imgeler değildir, bedensel ve algısal yaşantılarla da iç içedir. Merleau-Ponty *Algının Fenomenolojisi* (2020) isimli eserinde fenomenlerin temel kaynağının algı olduğunu söyler. Algı, yalnızca dış dünyanın zihinsel bir temsili değil; öznenin dünyayla doğrudan kurduğu bedensel bir ilişkidir. "Her algı belli bir ufukta ve dünya içinde meydana gelir. Dolayısıyla biz bir algıyı ve onun ufkunu, onları varsayarak ya da onları bilerek değil, eylemde deneyimleriz." (Ponty, 1964, s. 12). Buna göre, dünya ile benim aramda bir ilişki vardır; dünya benim tarafımdan algılanmadan önce zaten oradadır. Bu görüş, Husserl'in transandantal bilinç merkezli anlayışından bir kopuşu ifade eder. Merleau-Ponty'ye göre bilinç, dünyadan soyutlanmış bir yapı değildir; bedensel varoluşla dünyaya kök salmış bir bilinçtir.

Husserl’de beden, çoğunlukla ‘yaşanan beden’ ve ‘fiziksel beden’ ayrımı içinde ele alınırken, Merleau-Ponty için beden fenomenlerin merkezindedir. Beden, dünyayla ilişki kurmanın ve fenomenleri deneyimlemenin ilk koşuludur. O, bedenin sadece bir nesne değil, bir anlam alanı olduğunu savunur. Fenomenler, beden sayesinde “anlam kazanır”. Ona göre ben bedenim sayesinde dünyada varım; bedenim dünyayla kurduğum iletişimin özüdür. Merleau-Ponty’e göre “bedenimin bilincine dünyadan geçerek varırım; bu yüzden bedenim dünyanın merkezinde, tüm nesnelerin yüzünü döndüğü fark edilmeyen terim olarak, dünyanın dayanağıdır; dünyanın bilincine bedenim sayesinde varırım.” (Ponty, 2020, s. 127).

Merleau-Ponty, fenomenleri yalnızca zamansız özlere değil, tarihsel ve kültürel bağlam içinde şekillenen yapılar olarak görür. Dil, kültür ve algı, fenomenlerin anlamını belirler. Bu, Husserl’in ideal özlere yönelen fenomenolojik yaklaşımından farklı olarak, yaşanmış, bedensel ve dünyaya gömülü bir fenomenoloji anlayışıdır. Merleau-Ponty, fenomen kavramını Husserl’in transandantal bilinç merkezli çerçevesinden çıkararak bedensel, algısal ve dünyaya yerleşik bir deneyim alanı haline getirir. Her ne kadar Husserl’in yönelimsellik ve yaşantı temelli yaklaşımını benimsemiş olsa da onun soyut ve idealist eğilimlerine karşı çıkar. Merleau-Ponty için fenomen, yalnızca ‘bilinçte nasıl verildiği’ yle değil, aynı zamanda ‘nasıl yaşandığı’ ve ‘nasıl algılandığı’ ile anlam kazanır. Bu yönüyle Merleau-Ponty, fenomenolojiyi yalnızca bir düşünme yöntemi olmaktan çıkararak, yaşama, bedene ve dünyaya dair bütüncül bir felsefe haline getirir.

Sonuç ve Değerlendirme

Husserl’in fenomenolojisi 20. yüzyıl felsefesinde merkezi bir role sahiptir ve bu yüzyılda hâkim görüş olan pozitivizm karşısında ayakta kalmayı başaran felsefi anlayışların başında gelir. Husserl’in amacı hem bilim hem de felsefede şeyler ve bilinç arasındaki ilişkinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacak bir bilgi eleştirisi yapmak ve bu yolla bilincin bilimini kurmaktır. *Kesin Bir Bilim Olarak Felsefe*’de bilincin doğallaştırılmasına karşı çıkan Husserl fenomenolojiyi doğalcı bir bilimden ziyade transendental bir bilim olarak kurmayı hedefler. Fenomen kavramı üzerinde en çok duran filozoflardan biri olan Kant’a göre, görü yetisinin saf formları olarak bilinen uzay ve zaman aracılığıyla kendini bize sunan görünüşler, anlama yetisinin saf kavramları aracılığıyla da fenomen olarak kurulurlar ve böylece bilgi nesnesi haline gelirler. Husserl’de de ‘duyularımıza verili olan şey’ anlamına gelen fenomenin bilgi nesnesi olarak ortaya çıkması bilinç vasıtasıyla gerçekleşir. Bu anlamda fenomenoloji, fenomenlerin, yani bilince görülen şeylerin, incelenmesi anlamına gelir. Hem Kant’ta hem de Husserl’de ortak olarak fenomenler insanın tamamen dışında değildirler, onlar zihinde kurulurlar. İksinin ayrıldığı nokta ise bilgi nesnesi olan fenomenin insan zihninde ortaya çıkma sürecidir. Kant ve Husserl bu sürecin nasıl gerçekleştiğine dair farklı açıklamalar sunmuştur.

Husserl’e göre fenomenoloji bilincin özünün bilimidir. Onun bilinçle ilgili fikirlerinin gelişmesinde Descartes’ın etkisi büyüktür. Husserl’in kendisi de Descartes’ın *Meditasyonlar* isimli eserinin transendental fenomenolojinin çıkış noktası olduğunu kabul eder. Felsefeyi kesin bir bilim haline getirmeyi ve bunun yolunun da kesin ve tartışmasız olarak bildiğimiz bilinç ya da bilinçli deneyimlerden geçtiğini savunan Husserl buraya kadar Descartes’ın görüşleriyle tam bir uyum içindedir. Her iki filozof ta bu amaç doğrultusunda kendi dönemlerindeki yöntem anlayışlarına karşı çıkmış ve bizi kesinliğe ulaştıracak yeni yöntemler önermiştir. Kartezyen felsefenin doruk noktası olduğu düşünülen Husserl bilincin yönelimselliği konusunda Descartes’tan ayrılır. Descartes bilinci, nesnesinin karşısına konumlandırarak onu bir töz olarak ele alırken, Husserl ise bilinci daima bir şeyin bilinci olarak ele almıştır, yani bilinç her daim nesnesine yönelmiş bir haldedir. Bu noktada Husserl ‘bilincin özü nedir?’ sorusunu cevaplamaya koyulur. Bir deneyime sahip olmak bilinçli olduğumuzun en temel göstergesidir. Bilinçli deneyimlerimiz yalnızca onu deneyimleyen öznenin doğrudan erişimine açık olması

anlamında birinci şahıs ontolojisine sahiptir. Her bilinçli deneyim bir şey hakkındadır, bir şeyi temsil eder ya da bir şeye yönelmiştir. Bu haliyle yönelimsellik zihinselliğin *alametifarikası* olarak kabul edilmiştir. Hocası Brentano'dan esinlenerek oluşturduğu yönelimsellik teorisi Husserl fenomenolojisinin merkezinde yer alır. Fenomenoloji, bu anlamda, bilinç ve onun yönelimselliğine ilişkin yeni bir bilim olarak karşımıza çıkar. Husserl'in bu yaklaşımı ortaya çıktığı dönemin ötesine geçerek günümüze kadar ulaşmış; bilişsel bilim ve felsefe arasında köprü vazifesi gören ve zihin felsefesinde oldukça etkili bir görüş olan nörofenomenolojinin doğmasına zemin hazırlamıştır. Varela (1996) tarafından fenomenolojinin araştırma tarzından ilham alarak geliştirilen nörofenomenoloji, bilinçli deneyim ile beyin süreçleri arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışır. Husserl'in felsefi projesi temele alınarak, öznel bilinç raporları ile nesnel nörobiyolojik veriler bir araya getirilmiş bilincin hem öznel hem de biyolojik boyutları bir arada incelenmeye çalışılmıştır. Bu sebeple nörofenomenoloji Husserl'in fenomenolojisini teorik ve pratik düzeyde genişleten ve uygulayan çağdaş disiplinler arası bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir.

Husserl *Mantıksal Araştırmalar* (1900-1901) isimli eserinde bilincin en temel özelliğinin yönelimsellik olduğunu belirtir. 1913 yılında yazdığı *Fikirler I* adlı eserine kadar geçen sürede yönelimsellik teorisini detaylandırılmış ve fenomenoloji bilimini temellendirme amacıyla bir yöntem geliştirmiştir. Onun yönteminin ilk adımı *epokhe* yani paranteze almadır. Paranteze alma adımı dikkatimizi bilincin nesnesinden bu nesnelere ilişkin bilincimize yönlendirmemizi sağlar. Bu yolla dış dünyayla aramdaki yönelimsel ilişkiyi koruyarak dikkatimi dünyadaki nesnelere ilişkin bilincime yönlendiririm ve böylece nesne bilinçte 'kurulmuş' olur. Son olarak ise, deneyimlerim hakkında, onları deneyimlediğim haliyle, fenomenolojik bir betimleme sunarım. Bu betimlemeler deneyimin anlamını ya da içeriğini ifade eder. Bu noktada nesnenin dış dünyada gerçekten var olup olmamasının bir önemi yoktur, betimleme deneyimin kendisiyle sınırlıdır. Böylece Husserl detaylandırılmış bir yönelimsellik açıklaması ve bilinçte nesnelerin kurulmasıyla transendental bir fenomenoloji ortaya koymaya çalışmıştır.

Kaynakça

- Beyer, C. (2022). Edmund Husserl. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. E. N. Zalta & U. Nodelman (Ed.). <https://plato.stanford.edu/archives/win2022/entries/husserl/>
- Blackburn, S. (1996). *The Oxford dictionary of philosophy*, Kent: Oxford University Press.
- Bocehnski J. M. (2010). *Çağdaş düşünme yöntemleri*. (T. Kabadayı, Çev.). İstanbul: Bilge Su Yayınları.
- Brentano, F. (1973). *Psychology from an empirical standpoint*. (A.C. Rancurello, D.B. Terrel, Çev.). New York: Humanities Press.
- Cevizci, A. (2022). *Felsefenin kısa tarihi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Dreyfus, H. (2025). Husserl, Heidegger ve modern egzistansiyalizm, *Büyük Filozoflar'ın içinde* (A. Cevizci, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Descartes, R. (2013). *Yöntem üzerine konuşma*. (Ç. Dürüşken, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Descartes, R. (2020). *Meditasyonlar*. (Ç. Dürüşken, Çev.). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Descartes, R. (2021). *Aklın yönetimi için kurallar*. (E. Sunar, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Direk, Z. (2015). *Çağdaş felsefe II*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Esenyel, Z. Z., (2016). Fenomenoloji. A. Kadir Çüçen, (Ed.). *Felsefe tarihi III: XX. yüzyıl filozofları içinde* (s.158-181). Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Gödelek, K. (2015). *Zihin felsefesi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Gödelek, K. (2006). Kesin bir bilim olarak felsefenin kartezyen dayanakları, *FLSF Dergisi*, 2:17-28.

- Husserl, E. (1983). *Ideas pertaining to a pure phenomenology and to a phenomenological philosophy*, First Book, *General Introduction To A Pure Phenomenology*, (F. Kersten, Çev.), The Hague: Martinus Nijhoff Publishers.
- Husserl, E. (1995). *Kesin bir bilim olarak felsefe*. (T. Mengüşoğlu, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Husserl, E. (1988). *Cartesian meditations*. (D. Cairns, Çev.). The Hague: Nijhoff.
- Husserl E., (2010) *Fenomenoloji üzerine beş ders*. (H. Tepe, Çev.). Ankara: BilgeSu Yayınları.
- Kant, Immanuel. (1998). *Critique of pure reason*, (P. Guyer, A. W. Wood, Çev.). New York: Cambridge University Press.
- Küçükalp, K., A. Cevizci. (2019). *Batı düşüncesi: Felsefi temeller*. İstanbul: İsam Yayınları.
- Leibniz, G. (2018). *Monadoloji*. (D. Çetinkasap, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Lewis, M. T. Staehler. (2020). *Fenomenoloji*. (M. Demirhan, M. B. Gürsoy, O. B. Kaplan, M. Türkan, N. Şahankaya, Çev.). Ankara: Fol Yayınları.
- Lyotard J. F. (2007). *Fenomenoloji*. (İ. Birkan, Çev.). Ankara: Dost Yayınları.
- Öktem, İ. (2005). Fenomenoloji ve E. Husserl'de apaçıklık (evidenz) problemi. *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fak. Dergisi*. 45 (1): 27-55.
- Ponty, M, M. (1964). *The primacy of perception*. Northwestern University.
- Ponty, M, M. (2020). *Algının fenomenolojisi*. (E. Sarıkartal, & E. Hacımuratoğlu, Çev.). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Smith, D. W. (2018). Phenomenology. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* Edward N. Zalta (Ed.), <https://plato.stanford.edu/archives/sum2018/entries/phenomenology/>
- Smith, D. W. (2019). *Husserl*. (S. Beyazıt, Çev.). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Taşkın, F. (2022). Husserl: Saf ben, başkasının beni ve kurulum. *Beytülhikme An International Journal of Philosophy*, 12 (1): 25-46.
- Thompson, E., Lutz, A., Cosmelli, D. (2020). Neurophenomenology: An introduction for neurophilosophers, A. Brook ve K. Akins (Ed.): *Cognition and the Brain: The Philosophy and Neuroscience Movement* içinde, ss. 40-97.
- Üner Kaya, A. (2023). Yönelimsellik. *KLU Felsefe Ansiklopedisi*. G. Murteza, E. Y. Murteza, (Ed.). Pinhan Yayıncılık, (s. 437-439) <https://www.klufelsefe.com/kelime/yonelimsellik/>
- Varela, F. J. (1996). Neurophenomenology: A methodological remedy for the hard problem. *Journal of Consciousness Studies*, 3(4): 330-349.
- Vogt, K. (2022). Ancient skepticism. The Stanford Encyclopedia of Philosophy. Edward N. Zalta & Uri Nodelman (Ed.). URL: <https://plato.stanford.edu/archives/win2022/entries/skepticism-ancient/>.
- Yazıcıoğlu, S. (2022). *Zaman algı bellek*. Ankara: Fol Yayınları.
- Zahavi, D. (2020). *Self-Awareness and alterity: A phenomenological investigation*. Northwestern University Press.
- Zahavi, D. (2022). *Husserl'in fenomenolojisi*. (S. Beyazıt, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.